

24 դորացի սիւներով շրջապատած: Իսկ Յովսափատայ գերեզմանը չորեքկուսի քարաժայռի մէջ փորուած է:

Զաքարիայ և Աբիսողոմայ գերեզմանաց մէջ հետաքրքրական յիշատակարան մի կայ, զոր տեղացիք կոչեն Գերեզման Առաքելոց կամ Գարայր Ս. Յակոբայ, առանց կարենալու ստուգել այս երկու անուններէն մին: Այս յիշատակարանը ժայռի մէջ փորուած խոր քարանձաւի տեսակ մ'է, որուն ճակատը չորս փառաւոր սիւներով զարդարուած է, դորացի ճարտարապետութեամբ շինուած: Սաստիկ հնութեան ցոյց կու տայ, մինչև ժամանակակից կրնայ սեպուիլ Զաքարիայ և Աբիսողոմայ գերեզմանաց:

Անստոյգ աւանդութիւն մը կ'աւանդէ թէ Յակոբոս Առաքեալը տեսնելով որ Յուդա և Հրէից ամբոխը բռնեցին զՅիսուս իր վարդապետը Զիթենեաց լերան վրայ, վազած և պահուրտած ըլլայ այս այրին մէջ, ուսկից Քրիստոսի յարութենէն ետքը դուրս ելած:

Յովսափատու ձորոյն քարուտ կողին վրայ կեցած է այն տեղը՝ ուր զնախավայն քարկոծեցին:

Այս ահաւոր ձորոյն մէջէն կանցնի կեդրոն հեղեղատը, և կ'երթայ կըթափի Մեռեալ ծով. ունի վրան միակամար կամուրջ մի. բայց տարւոյն մեծագոյն մասը չոր է: Սխալմամբ քանի մը ճանապարհորդք գրած են թէ տարւոյն մէկ քանի եղանակին մէջ իր ջուրը կարմիր գոյն մը կ'առնու. ոչ այսպէս. միայն շարունակ անձրևներէն ետքը հեղեղատը այն աստիճանի չոր է, որ հազիւ կարելի կ'ըլլայ ձեռք լուալ մէջը: Այս չորութիւնն անտարակոյս անկէ յառաջ գայ, որ շատ կողմեր ջրոյն ընթացքը դէպ 'ի ջրհորները կը դարձնեն:

Կը շարունակուի:

ՀԻՆԳ ԾԱԲԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՁ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԴՂԻԱՑԻՈՑ

ՅԱՓՐԻԿԷ:

(Տես էրես 133:)

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

Մոզֆէյա. — Շէյխը. — Տրեամ, Գյարբըրըն, Ոսնէյ. — Ֆոկըլ. — Լոկուսի մայրաքաղաքը. — Դոյ. — Քերնաքի վրայ անորոշորին. — Քաղաքապետն և իր պալատականքը. — Յարձակուներ. — Հրկիդի աղաւերք:

Յաջորդ օրը, մայիսի 11, Վիկտորիան իր յանդուգն ընթացքը շարունակեց. ճանապարհորդք՝ ինչպէս նաւաստի մը իր նաւուն վրայ, այսպէս ալ իրենք Վիկտորիայի վրայ վստահութիւն ունէին:

Զարհուրելի փոթորիկներէ, հասարակածի ջերմութիւններէ, վտանգաւոր չուերներէ, և ալ վտանգաւոր իջնալներէ ետեւ, ամեն տեղ և միշտ բարեբաղդ յաջողութիւն ունեցեր էր: Կրնայ զուրցուիլ թէ Ֆէրկըսըն ակնարկելով միայն, կ'առաջնորդէր անոր. ուստի և տղըդորը թէպէտ իր հասնելու կէտը չէր գիտեր, բայց և այնպէս, ալ ճամբորդութեան յաջողելուն երկիւղ մը չունէր: Միայն այն բարբարոսաց և մոլեռանդից երկիրը, խոհեմութիւնը զինքը կը ստիպէր ամենէն խիստ զգուշութիւններն ընելու. ուստի իր ընկերներուն յանձնեց որ ամեն ատեն և ամեն տեսածնուն ուշադրութիւն ընեն:

Հովը զիրենք քիչ մը աւելի դէպ 'ի հիւսիս կը տանէր, և ժամը իննին ատենները, Մոզֆէյա մեծ քաղաքը տեսան, որ երկու լերանց մէջ գտնուած բարձրաւանդակի մը վրայ շինուած էր. իր զիրքը անառիկ էր. ճահճի մը և անտառի մը մէջ տեղ եղող նեղ ճամբայ մը միայն դէպ 'ի հոն կը հանէր:

Այս ատենս չէյիս մը, հետը ձիաւոր պահապաններ ունենալով, վառ գոյնե.

բով զգեստներ հագած, որուն առջևէն փողահարներ և ծառոց ճիւղերը մէկդի ընող մարդիկ կ'երթային, քաղաքը կը մտնէր:

Տորդորը վար ինչաւ որպէս զի այն բնիկ մարդիկներն աւելի մօտանց զի տէ. բայց քանի որ գունտը հետզհետէ անոնց աչքին կը խոշորնար, սաստիկ երկիւղի նշաններ սկսան տեսնուիլ, և շատ չգնաց ամենքը կամ իրենց ոտից և կամ իրենց ձիոց երազութեամբ սկսան փախչիլ:

Շէյխը միայն տեղէն չարժեցաւ. իր երկայնափող հրացանն առաւ, լեցուց և կտրիճաբար սպասեց: Տորդորը հագիւ հարիւր յիսուն ոտք բարձրութեամբ անոր մօտեցաւ և բոլոր ձայնովը արաբացի բարբառով ողջունեց զինքը:

Սակայն այն երկնքէն ինչած խօսքերուն վրայ, չէյխը մէկէն ձիէն վար ինչաւ, և ճամբուն փոշիին վրան պառկելով, երկրպագութիւն ըրաւ, զոր տորդորը խափանել չկրցաւ:

— Անկարելի է, ըսաւ, որ այդ մարդիկ զմեզ իբր գերբնական էակ չհամարին, որովհետեւ երբ առաջին անգամ եւրոպացուցմէ ոմանք ատոնց երկիրը մտան, գերմարդկային ցեղէ մը համարեցան զիրենք: Եւ երբ այդ չէյխը այս դէպքիս վրայ խօսք ընէ, անկարելի է որ իր արաբացի բոլոր երեակայութիւնը իբր չմեծցնէ: Մտածեցէք ուրեմն քիչ մը ինչպէս օր մը վէպք ներկայացնեն պիտոր զմեզ:

— Գուցէ աղետալի ըլլայ, պատասխանեց որսորդը. քաղաքակրթութեան բարւոյն համար, լաւագոյն է իբր պարզ մարդիկ անցնիլ, և այն ատեն բոլորովին տարբեր դադափար մը կ'ունենան այդ սեւամորթ եւրոպացուց զօրութեանը վրայ:

— Ես ալ քեզի համամիտ եմ, սիրելիդ Տիք. սակայն ինչ կրնանք ընել այդ բանիդ մէջ, կրնաս երկայն բարակ այս երկրիս իմաստնոց օղապարկին մէքեւնականութիւնը բացատրել առանց կարող ըլլալու անոնց բան մը հասկացնել. ընդհակառակն անոնք իրենց մտքին

մէջ միշտ նոյն գերբնական այցելութիւն համարումը պիտոր ունենան:

— Պարոն, հարցուց ճոյ, այս երկիրս խուզարկող առաջին եւրոպացուց վրայ խօսք ըրիր. ինչորեմ ըսէ ո՞ր ոմանք են ատոնք:

— Սիրուն մանչս, ճշդիւ հիմա մենք Տընամ պետին ըրած ճամբուն վրայ ենք. Մանտայի սուլդանը նոյն իսկ 'ի Մոզֆէյա զինքը ընդունեցաւ. Պոռնուն թողլով՝ Ֆէլլահներու դէմ արշաւանքի մը մէջ չէյխին ընկեր եղեր էր քաղքին վրայ եղած յարձակմանը ներկայ ըլլալով, որ նետերով կտրեճաբար դէմ դրաւ Արաբացուց գնտակներուն, և չէյխին զօրքերը փախուստի դարձուց. այս ամենը սպանութեանց, աւարառութեանց ու յափշտակութեան արշաւանաց պատրուակ մըն էր. պետքն ունեցածները յափշտակեցին ու զինքը մերկ կողոպուտ ըրին. և եթէ ձի մը եղած չըլլար որուն փորուն տակը սահելով սանձարձակ վազուածքով մը յաղթողաց առջևէն չփախչեր, երեք չկարենար պիտի նորէն ֆուքա մտնալ, որ Պոռնուի մայրաքաղաքն է:

— Բայց ո՞վ էր այդ Տընամ պետը:

— Արիասիրտ Անգլիացի մը, որ 1822-1824 Գլէբըրդըն գնդապետին և Ուտնէյ տորդորին ընկերութեամբ 'ի Պոռնու քննիչ խուզարկութեան մը առաջնորդ եղեր էր. մարտի ամսուն մէջ Դրիւրիէն ճամբայ ելան, Մուրզուք՝ Ֆէժա նացուց մայրաքաղաքը հասան, և այն ճամբէն երթալով ուսկից քիչ մը ետքը տորդոր Պարթը Եւրոպա պիտոր դառնար, 1823ին փետրուարի 16ին ֆուքա հասան, Չատ լճին մօտ: Տընամ Պոռնուի, Մանտարայի և լճին արեւելեան ափունքները շատ մը քննութիւններ ըրաւ. այս ատենս, 1823 դեկտեմբերի 15, Գլէբըրդըն գնդապետը և Ուտնէյ տորդորը, Սուտանի ներսերը յառաջելով, մինչև ցՍպարդու կը հասնէին, և Ուտնէյ աշխատութենէ ու հիւժմունքէ սպառեալ, վերջապէս Միւռմիւռ քաղաքը կը մեռնէր:

— Ափրիկէի այդ մասն ուրեմն, ըսաւ

Քէննըտի, բաղմաթիւ անձինք զո՛հ ընել տուեր է գիտութեան :

— Այո՛, այդ աշխարհը աղետալի է . հիմա մենք դէպ 'ի Պակիմի թաղաւորութիւնը կը քալենք, որուն մէջէն Ֆոկըլ 1856ին անցաւ վատայի մօտեւու համար, ուր անցայտ եղաւ : Այդ երիտասարդն իր քսանուիրեքերորդ տարուան հասակին մէջ, Պարթ տղերքին վաստակակից ըլլալու զրկուեր էր, և 1854ին դեկտեմբերի մէկին երկուքն ալ մէկմէկու հանդիպեր էին . յետոյ Ֆոկըլ սկսաւ երկրին քննութեան ետեւէ ըլլալ . 1856ին իր յետին նամակաց մէջ վատայի թագաւորութիւնը քննելու դիտաւորութիւնը զգացուց, ուր տեղ դեռ ևս եւրոպացի մը չէր կրցած մտնել . կ'երևայ թէ մինչև վատա մայրաքաղաքը հասաւ, ուր ըստ ասելոյ ումանց գերի բռնուեցաւ և ըստ այլոց ըսպաննուեցաւ, որովհետև չըջակալքը գտնուող լերան մը վրայ, որ սուրբ համարեալ էր, ելլելու փորձ փորձեր էր . սակայն թեթեամտութեամբ հաւատալու չէ ճանապարհորդաց մեռնելու ձայնին, որովհետև այդ բանը արգելք մըն է որ անոնք գտնելու չերթցուի . այսպէս քանի անգամ տղերքը Պարթին մահը պաշտօնաբար չհրատարակուեցաւ, որ շատ անգամ օրինաւոր կիրք պատճառեր է իրեն : Ուստի շատ կարելի է որ Ֆոկըլ գերի պահուած ըլլայ վատայի սուլդանէն, որ կը յուսայ թէ զինքը կը փրկանաւորեն : Նայման պարոնը վատայի երթալու վրայ էր՝ երբ 'ի 1855ին մահը զինքը խափանեց 'ի Գահիրէ . հիմա գիտենք որ պարոն տը Հայկլին, Լայքցիկէն զրկուած ուսումնական խուզարկուաց ընկերութեան մը հետ, Ֆոկըլ գտնալու ետեւէ է . այսպէս քիչ ատենէ այս երիտասարդ ու պիտանի ճանապարհորդին ինչ եղած ըլլալը պիտոր ստուգուի ¹ :

¹ Տղերքին ճամբայ ելլելէն ետեւ, պարոն Միւն ձինկէրին, ուսումնական խուզարկութեան նոր գլխաւորին, Էլ Օպայտէն գրած նամակներէն կը հասկցուի գթաղաբար որ ալ տարակուսելու չէ թէ Ֆոկըլ մեռած է :

Երկայն ատենէ 'ի վեր Մողթէյան հորիզոնին վրայէն անցայտ եղեր էր . ճանապարհորդաց աչացը ներքեւ բոլոր Մանտարայի զարմանալի արգաւանդութիւնը կը պարզէր . սկակիայի անտառք, կարմրածաղիկ տունկը, և բամբակենիի և հնդկիտենիի դաշտաց խտտական տունկերը երկրին գեղեցկութիւնն էին . Շարին, որ ութսուն մղոնի չափ աւելի հեռուանց ջատին մէջ կ'երթայ կը թափուի, իր բուռն հոսանքը կը վազցնէր :

Տղերքը նոյն գետը Պարթին աշխարհացոյց տախտակներուն վրայ գիտել տուաւ :

— Կը տեսնէք, ըսաւ, որ այդ գիտունին քննութիւնները վերջի աստիճանի ճշգրտութիւն մը ունին . շիտակ Լոկումի վիճակը կը դիմենք, և զուցէ Գերնաք՝ անոր մայրաքաղաքը . հոն տեղ մեռաւ խեղճ Դոլ, որ հազիւ թէ քսանուերկու տարուան կար . երիտասարդ անդղիացի մըն էր, որ 80դ գունդին մէջ զրօշակիր էր . քանի մը շաբաթէ 'ի վեր Ափրիկէ՝ Տընամին քովը կը գտնուէր, երբ մահը հասաւ քաղեց զինքը : Ա՛հ, այդ անհուն երկիրը կրնայ իրաւամբ եւրոպացուց գերեզմանոցը կոչուիլ :

Յիսուն ոտքի երկայնութեամբ մէկ քանի նաւակներ, Շարի գետը կ'իջնային . վիկտորիան 1,000 ոտք բարձրութեամբ՝ գտնուելով բնկաց հետաքրքրութիւնը այնչափ չէր զրգուեր . սակայն հոմը որ մինչև ցայն ատեն բաւական բռնութեամբ կը շնչէր, սկսաւ նուազիլ :

— Միթէ դարձեալ անհող անդորրութենէ մը պիտոր բռնուի՞նք, ըսաւ տղերքը :

— Թող ըլլայ, տէրս . ալ ոչ անապատէն և ոչ ջրի պակասութենէ վախ ունինք :

— Այո, բայց քան զատոնք ալ երկիւղալի ժողովուրդներէ վախնալու ենք :

— Ահա, ըսաւ ճոյ, հոն տեղուանք քաղքի նման բան մը կը տեսնամ :

— Քերնաք է : Հովուն յետին շունչը զմեզ դէպ 'ի հոն կը տանի, և եթէ մե-

դի սրտունհ ըլլայ, անոր ճիշտ յատա-
կադիծը կրնանք հանել:

— Չմտենանք պիտոր անոր, հար-
ցուց ֆէններտի:

— Չկայ քան զայդ դիւրագոյն բան,
Տիք. շիտակ քաղքին վրան ենք. թող
որ բոցարծարծին ծորակը քիչ մը դար-
ձընեմ, ու կը տեսնես որ շուտ մը կ'իջ-
նանք:

Կէս ժամ մը ետքը վիկտորիան՝
գետնէն երկու հարիւր ոտք բարձրու-
թեամբ անշարժ կը կենար:

— Ահա այնչափ աւելի մօտ ենք քեր-
նաքի, որչափ որ մէկ մը չիկրնար մօտ
ըլլալ Լոնտրայու՝ սուրբ Պօղոսի գմբե-
թի գունտին մէջ դարած ըլլալով: Այս-
պէս կրնանք հանգստեամբ դիտողու-
թիւննիս ընել:

— Ի՞նչ է այդ թակերու աղմուկն որ
ամեն կողմէ կը լսուի:

Ճոյ ուշադրութեամբ նայելով տեսաւ
որ այն աղմուկը բազմաթիւ ուստայն-
անկներէ առաջ կու գար որ բացօ-
դեայ մեծ ծառոց բուններուն վրայ տա-
րածած կտաւներնէն կը զարնէին:

Լոկումի մայրաքաղաքն այն ատեն,
ինչպէս յատակագիծ պատկերիմը վրայ՝
բոլոր ընդարձակութիւնը կը տեսնուէր.
բուն քաղաք մըն էր, կարգաւ շարուած
տուներով և բաւական լայն ճամբանե-

րով. ընդարձակ հրապարակի մը մէջ
գերիններու վաճառանոց մը կար. խուռն
գնողաց բազմութիւն մը կը տեսնուէր,
որովհետեւ ամենափոքր ձեռք և ոտիւք
մանտայինուհիք շատ կը բնառուին և
մեծածախ կը վաճառուին:

Վիկտորիային տեսութիւնը մի և
նոյն հետեանքը պատճառեց ինչ որ ու-
րիշ անգամ ալ պատճառեւ էր. նախ
աղաղակներ լսուեցան, ապա խորին
ապշութիւն մը տիրեց. ամենքը գոր-
ծերնին թողուցին, աշխատութիւննին
ընդհատեցին և աղմուկը դադարեցաւ:
Ճանապարհորդք անշարժութեան վի-
ճակի մէջ մնացին և այն բազմամարդ
քաղքին և ոչ պզտի պարագայ մը աչ-
քերնուն կը փախչէր. այլ և գետնէն
իսկ մինչև վաթսուն ոտք բարձրութիւն
վար ինջան:

Այն ատեն Լոկումի կառավարին
իր բնակարանէն դուրս ելաւ կանաչ
դրօշը պարզելով, և հետն իր երաժիշտ-
ներն ունենալով որ կատաղաբար և
թօքերնին ճաթեցնելու չափ դոմէշի
կերկերածայն եղջերափողներ կը հնչե-
ցընէին. իսկոյն բազմութիւն անոր չորս
գին խռնեցաւ: Տոբգոր Ֆէրկըսըն ու-
ղեց ձայնը լսեցնել այլ կարող չեղաւ:

Կը շարունակուի:

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ